
Теорія та історія держави і права

УДК 347.1

DOI 10.33244/2617-4154.2(19).2025.50-56

Н. М. Бинюк,*канд. юрид. наук, доцент кафедри міжнародного права**та права Європейського Союзу,**Державний податковий університет**e-mail: izabel15@ukr.net***ORCID ID 0000-0001-6588-7325**

РЕЛІГІЯ ЯК ОСНОВА ПРАВОВИХ СИСТЕМ КРАЇН АЗІЇ

Стаття присвячена комплексному дослідженню юридичної природи та особливостей релігійного типу правової системи країн Азії.

Досліджено особливості релігійно-правової сім'ї в контексті юридичної науки та її прояву в країнах Азії. Підкреслюється, що Азія є колыскою багатьох світових релігій, таких як індуїзм, буддизм, іслам, юдаїзм, сикхізм та інші, які не лише впливають на духовне життя, але й формують соціальну структуру та правові системи цих країн. Особлива увага приділяється мусульманській правовій системі, її нерозривному зв'язку з ісламом, Кораном як основним джерелом, та її значенню як універсальної політико-правової доктрини, що має історичну, теоретичну та практичну цінність.

У тексті детально аналізуються специфічні риси релігійних правових систем, зокрема на прикладі мусульманського та іудейського права. Підкреслюється відмінність у розумінні джерел права, де замість законодавця є божественне одкровення, що робить норми абсолютними та незмінними. Розглядаються особливості іудейського права, його мононаціональний характер та розвиток в умовах відсутності власної держави впродовж тривалого часу. Також згадується вплив релігії на формування індуського та канонічного права, а також філософсько-релігійних систем Китаю.

Зроблено висновок, що релігії країн Азії не лише формують світогляд мільярдів людей, але й є джерелом культурного, мистецького та духовного багатства. Розуміння цих релігій сприяє кращому усвідомленню традицій та цінностей, які об'єднують або розділяють народи цього регіону.

Підкреслюється необхідність розмежування релігійного права та національних правових систем у країнах, що належать до цієї сім'ї, а також констатується своєрідність і неповторність релігійних правових систем порівняно з іншими.

Сучасна ж компаративістика розрізняє широке і вузьке розуміння правової системи. У широкому розумінні – це сукупність національних правових систем, які об'єднує спільність походження джерел права, основних правових понять, методів та способів розвитку. У вузькому – національна правова система.

Ключові слова: релігійно-правова сім'я, філософсько-релігійні системи, інтеграційні процеси, національна правова системи.

Мета наукової статті. Здійснити комплексне дослідження юридичної природи та особливостей релігійного типу правової системи країн Азії.

Актуальність теми. У багатьох азійських країнах релігійні норми прямо чи опосередковано впливають на законодавство. Це може проявлятися у сімейному праві (наприклад, закони про шлюб, розлучення, спадкування), кримінальному праві (наприклад, покарання за богохульство або певні моральні злочини), фінансовому праві (наприклад, принципи шариату в банківській справі) та навіть конституційному устрої.

Дослідження цієї взаємодії допомагає зрозуміти особливості правових систем цих країн, їхні відмінності від західних моделей та потенційні точки напруги між секулярними та релігійними підходами.

У сучасних країнах Азії постає ще більш складне завдання знаходження ефективного балансу між інтересами різних релігійних громад і загальнонаціональними інтересами, досягти якого неможливо без визнання механізмів співіснування в одному правовому просторі різних типів права.

Аналіз попередніх досліджень (наукових праць). Питання функціонування окремих релігійних правових систем ставали предметом наукової уваги в роботах Х. Бехруза, Д. Вовка, Н. Крашенникової, В. Лазора, Л. Лазор, В. Лубенського, М. Лубенської, І. Оборотова, Л. Сюкнянена та ін. Водночас незважаючи на дослідження окремих аспектів існування релігійних правових систем у сучасному світі, у юридичній науці й дотепер відсутня їх загальнотеоретична модель, яка відображала б особливості правового регулювання суспільних відносин у таких системах, розкривала б місце релігійної правової сім'ї на правовій мапі світу й визначала основні закономірності та тенденції взаємодії систем релігійного права із міжнародними, національними і субнаціональними правовими системами.

Виклад основного матеріалу. У юридичній науці пропонується широкий спектр думок науковців щодо окреслення відповідних правових сімей на юридичній карті країн Азії. Азія – це колыска багатьох світових релігій, які не лише визначають духовне життя мільярдів людей, але й суттєво впливають на історію та соціальну структуру країн континенту. Серед основних релігій, що виникли або поширились в Азії, виділяють: індуїзм, буддизм, іслам, християнство, сикхізм, конфуціанство, даосизм та юдаїзм [1].

Важливим за виокремлення однієї правової системи є ознака сприйняття права як спеціального інструмента регулювання суспільних відносин. Саме за цим показником релігійно-правова сім'я має свою специфіку. Важливою рисою є нерозривний зв'язок права з релігією ісламу. Іслам виник у VII столітті в Аравії, засновником релігії є пророк Мухаммед. Основна книга мусульман – Коран. Іслам поділяється на дві основні

течії – сунізм і шиїзм. Він є домінувальною релігією в багатьох країнах Близького Сходу, Центральної і Південної Азії. Пророк Магомет (Мухаммед) став духовним і політичним лідером, а також верховним суддею в першій ісламській державі [3].

Мусульманська правова система являє собою сукупність соціальних норм, основною складовою частиною яких є приписи ісламу та релігійні, а також пов'язані з ними моральні та юридичні норми, що регулюють суспільні відносини всередині громади, яка сповідує іслам. Терміном «мусульманське право» позначається єдина ісламська система соціального регулювання, яка охоплює як юридичні норми, так релігійні, моральні та звичаєві регулятори суспільних відносин. Тим самим мусульманське право поширює свою чинність тільки на тих осіб, які сповідують іслам. Водночас мусульманське право є основою нормативного регулювання суспільних відносин у країнах, в яких іслам офіційно встановлений і визнаний, як державна релігія, або в яких переважна більшість населення сповідує цю релігію, що привносить у його розуміння й національні особливості. Мусульманська релігія не розділяє релігію і право, а також мусульманська правова система є відокремленою [2; 4].

Мусульманське право та ісламська правова ідеологія, без сумніву, чинять потужний вплив на міжнародну політику. Підкреслюючи державний характер ісламу, мусульманське право завжди перебувало в серцевині його вчення і, як система норм, сприймалося ще і як універсальна політико-правова доктрина. У зв'язку з цим вивчення мусульманського права як самостійної правової системи становить не тільки історичний, загальнотеоретичний, але й практичний інтерес. Роль, яка нині відводиться мусульманському праву в правовому розвитку, політиці та ідеології країн Сходу, підтверджує, що воно зберегло ще досить широкі можливості для активних дій у нових історичних обставинах [4; 5].

Мусульманська правова система відрізняється від інших правових систем своєрідністю, неповторністю джерел, структурою, термінами, конструкцією розумінням правової системи. Якщо європейські юристи під нормою права розуміють настанови конкретного історичного законодавця, то ісламські правознавці під нею розуміють правило, адресоване мусульманській общині Аллахом. Це правило засноване не на логічних висновках, а на ірраціональних, релігійних догмах, на вірі. Тому його не можна змінити, скасувати, виправити – воно безперечне й абсолютне і має, безумовно, виконуватися [3; 7].

Сикхізм зародився в XV столітті в Індії як синтез індуїзму та ісламу. Основний принцип сикхізму – рівність усіх людей і служіння ближньому. Священна книга – Гуру Грантх Сахіб. Юдаїзм – одна з найдавніших монотеїстичних релігій, що виникла на території сучасного Ізраїлю. Основою віровчення є Танах (Старий заповіт).

Іудейське право (ізраїльське право) – право єврейського народу. Єврейське право є складовою частиною іудаїзму. Іудейське право поширюється виключно на одну націю – євреїв. Дотримання релігійних наказів так само обов'язкове для додержання, як і закони іудаїзму [6].

Іудейська правова система є однією з найстаріших правових систем. Цьому праву притаманний ряд рис, які визначають його особливості та специфіку. Іудейське право поширюється на одну націю євреїв. Цим воно є мононаціональним та відрізняється від інших релігійних правових систем. Ідея універсальності (до якої, зокрема, мають

прийти мусульмани усього світу) є чужою для єврейської самосвідомості. Особливістю є також те, що єврейське право розвивалося впродовж великого проміжку часу за відсутності держави. Воно виникло три тисячоліття тому та пройшло довгий час до свого визнання. Це є унікальним, адже наука традиційно розглядає виникнення й існування права і держави як нерозривні явища, обумовлюють одне одного [2; 6].

Християнство виникло в Палестині, яка географічно є частиною Азії, ця релігія значно поширилася в усьому світі. Основи християнства ґрунтуються на житті та вченні Ісуса Христа. Релігійно-правова система, що регулює суспільні відносини всередині громади, яка сповідує християнство, – канонічне право. Характерними особливостями канонічного права є нерозривний зв'язок з релігією – християнством. Систематизований характер канонічного права під час так званої Папської революції розпочався вирішенням церковних законів в окрему релігійну систему норм та їх систематизація. Канонічне право має свої особливості: нерозривний зв'язок між релігією та християнством; систематичність канонічного права; розвиток під впливом римського права [5; 7].

Буддизм виник у VI столітті до нашої ери в Індії завдяки вченню Сіддхартхи Гаутами, відомого як Будда. Він пропагує шлях до просвітлення через медитацію, моральний спосіб життя та позбавлення від страждань. Буддизм поширився в країни Південної, Східної та Центральної Азії. Індуїзм є однією з найдавніших релігій світу, що виникла в Індії близько 1 500 років до нашої ери. Вона характеризується політеїзмом, вірою в реінкарнацію, карму та дхарму. Основні священні тексти – «Веди» та «Бхагавадгіта». Індуська система права – одна з найдавніших у світі. Сформувавшись ще у давнину і пройшовши двохтисячорічний шлях розвитку, індуське право зберегло, хоча і в обережності, свою правову важливість аж до сьогодні. Наразі індуське право застосовується під час розгляду таких питань: регламент особистого статусу, охоплюючи релігійні інститути, елементи договірної права, кастове право і відлучення, спадкування, шлюб і розлучення, неповноліття та опікуєнство, усиновлення, сімейну власність, аліментні зобов'язання. Отже, індуське право належить до релігійної правової сім'ї, воно сформувалося на основі індуїзму і є регулятором поведінки членів індуської громади, тобто має вплив на всіх індусів, які сповідують індуїзм, та застосовується незалежно від місця, де вони проживають [3].

Філософсько-релігійні системи виникли в Китаї. Конфуціанство зосереджене на етиці, соціальній гармонії та шануванні старших. Даосизм акцентує увагу на гармонії з природою та слідуванні «Шляху» (Дао).

Так, у сучасних умовах розвитку суспільства важливу роль відіграє релігійна правова сім'я, перед усім через багаточисельність громадян держав, які її складають. Чинником, що посилює цю роль, є міграційні процеси, спричинені глобалізаційними та інтеграційними явищами. На сьогодні, незважаючи на свій консерватизм, релігійна правова сім'я є окремим типом правової системи зі своїми особливостями. Важливим є розмежування релігійного права та національної правової системи держави, що складає релігійну правову сім'ю [2; 7].

Отже, встановлено, що мусульманська правова система відрізняється від інших правових систем своєрідністю, неповторністю джерел, структурою, термінами, конструкцією, розумінням правової системи.

Окресливши специфіку іудейської правової системи, насамперед відсутність конституції як єдиного політико-правового акта, в Ізраїлі її заміняють окремі Основні закони. Наразі прийнято понад десять таких законів (про Кнесет, президента, уряд, судоустрій, вибори та ін.). Хочеться зазначити досить помітний вплив англо-саксонського права (визнання судового прецеденту як джерела права). Суди Ізраїлю нині орієнтуються більше не на англійську, а на американську судову практику. Звичай визнається джерелом ізраїльського права в разі прямої вказівки закону або виходячи з багаторічної практики його застосування. Ряд звичаїв набули великого поширення в Ізраїлі (наприклад, обов'язок роботодавця попереджати працівника про звільнення за два тижні) і захищаються судовою системою [5].

Можемо констатувати, що релігійні правові системи – група правових систем, фундаментальними для яких є релігія. Основні джерела права: релігійні тексти (Святе писмо тощо). Специфічними ознаками, які вирізняють їх, є: нерозривний зв'язок з релігією, право розглядається як Божественне відкриття, для країн релігійного права, зокрема мусульманських країн, є те, що юридична норма має другорядне значення, а ефективність її реалізації у юридичній роботі залежить від узгодженості з нормами моралі, релігії, звичаїв або традицій. У зв'язку з цим соціальна робота, зміст, обсяги юридичної роботи в різних правових системах будуть неоднаковими. У релігійній сім'ї право виконує другорядне значення порівняно з нормами релігії. Норми юридичного походження менш значущі для регулювання суспільних відносин. Багато держав країн Азії визнали релігію основною державною ідеологією, а релігійне право поряд з державними таке, що забезпечує соціальну регулювальну функцію держави. Священні писання, релігійні твори, тексти життєписів основоположників релігійних навчань і тощо є джерелами права релігійних правових систем. Релігійне право застосовується лише до тих, хто сповідує цю релігію [5].

Висновки. У сучасних умовах розвитку суспільства важливу роль відіграє релігійна правова сім'я, передусім через чисельність громадян держав, які її складають. Чинником, що посилює цю роль, є міграційні процеси, спричинені глобалізаційними та інтеграційними явищами. На сьогодні, незважаючи на свій консерватизм, релігійна правова сім'я під тиском зовнішніх обставин змушена відмовлятися від частини своїх догм, переважно в аспекті забезпечення розвитку особистості та реалізації її прав. Релігійна правова сім'я є окремим типом правової системи зі своїми особливостями. Важливим є розмежування релігійного права та національної правової системи, що складає релігійну правову сім'ю [7].

Релігії країн Азії не лише формують світогляд мільярдів людей, але і є джерелом культурного, мистецького та духовного багатства. Розуміння цих релігій сприяє кращому усвідомленню традицій та цінностей, які об'єднують або розділяють народи цього регіону.

Сучасна ж компаративістика розрізняє широке і вузьке розуміння правової системи. У широкому розумінні – це сукупність національних правових систем, які об'єднує спільність походження джерел права, основних правових понять, методів та способів розвитку. У вузькому – національна правова система.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лобода Ю. Цінність держави як її соціальна сутність (теоретико-методологічні аспекти дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2001. 20 с.
2. Країнознавство: теорія та практика / Мальська М., Антонюк Н., Занько Ю., Ганич Н. Центр учбової літератури, 2021. 528 с. ISBN 9786110102889
3. Правове виховання в арабських країнах / Правове виховання в сучасній Україні : монографія / за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна, 2-ге вид., перероблене та доповнене. Х. : Право, 2013. 440 с.
4. Лубська М. В. Мусульманське право як філософсько-релігієзнавчий феномен : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : 09.00.11. 2008. 35 с.
5. Вовк Д. О. Доктрина верховенства права у релігійних і змішаних правових системах: чи можливе співіснування? *Філософія порівняльного правознавства* : збірник наукових праць / за ред. О. В. Кресіна. Київ ; Львів : Ліга-прес, 2015. С. 407–423.
6. Атоян О. Особливості індуської правосвідомості в контексті сучасного правового простору. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3–4. С. 130–145.
7. Кучук А. М. Джерела права міжнародний і теоретико-правовий аспекти. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 14. С. 23–30.

REFERENCES

1. Loboda Yu. Tsinnist' derzhavy yak yiyi sotsial'na sutnist' (teoretyko-metodolohichni aspekty doslidzhennya) : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 «Teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh i pravovykh vchen'» / Odes'ka natsional'na yurydychna akademiya. Odesa, 2001. 20 s.
2. Krainoznavstvo: teoriia ta praktyka / Malska M., Antoniuk N., Zanko Yu., Hanych N. Tsentr uchbovoi literatury, 2021. 528 s. ISBN 9786110102889
3. Pravove vykhovannia v arabskykh krainakh / Pravove vykhovannia v suchasni Ukraini : monohrafiia / za red. V. Ia. Tatsiia, A. P. Hetmana, O. H. Danyliana, 2-he vyd., pereroblene ta dopovnene. Kh. : Pravo, 2013. 440 s.
4. Lubska M. V. Musulmanske pravo yak filosofsko-relihiieznachnyi fenomen : avtoref. dys. ... d-ra filos. nayk : 09.00.11. 2008. 35 s.
5. Vovk D. O. Doktryna verkhovenstva prava u relihiinykh i zmishanykh pravovykh systemakh: chy mozhlyve spivisnuvannia? *Filosofiia porivnialnoho pravoznavstva* : zbirnyk naukovykh prats / za red. O. V. Kresina. Kyiv ; Lviv : Liha-pres, 2015. S. 407–423.
6. Atoian O. Osoblyvosti induskoï pravosvidomosti v konteksti suchasnoho pravovoho prostoru. *Porivnialne pravoznavstvo*. 2012. № 3–4. S. 130–145.
7. Kuchuk A. M. Dzherela prava mizhnarodnyi i teoretyko-pravovi aspekty. *Almanakh mizhnarodnoho prava*. 2016. Vyp. 14. S. 23–30.

N. M. Binyuk. RELIGION AS THE BASIS OF LEGAL SYSTEMS OF ASIA

The article is devoted to a comprehensive study of the legal nature and features of the religious type of legal system of Asian countries.

The author studies the religious-legal family in the context of legal science and its manifestation in Asian countries. The author emphasizes that Asia is the cradle of many world religions, such as Hinduism, Buddhism, Islam, Judaism, Sikhism and others, which not only influence the spiritual life, but also form the social structure and legal systems of these countries. Special attention is paid to the Muslim legal system, its inextricable connection with Islam, the Quran as the main source, and its significance as a universal political-legal doctrine, which has historical, theoretical and practical value.

The text analyzes in detail the specific features of religious legal systems, in particular on the example of Muslim and Jewish law. The difference in understanding the sources of law is emphasized, where divine revelation acts instead of the legislator, which makes the norms absolute and unchangeable. The features of Jewish law, its mononational character and development in the absence of its own state for a long time are considered. The influence of religion on the formation of Hindu and canon law, as well as the philosophical and religious systems of China is also mentioned.

The conclusion is made that the religions of Asian countries not only shape the worldview of billions of people, but also serve as a source of cultural, artistic and spiritual wealth. Understanding these religions contributes to a better understanding of the traditions and values that unite or divide the peoples of this region.

The need to distinguish religious law and national legal systems in countries belonging to this family is emphasized, and the originality and uniqueness of religious legal systems in comparison with others is also stated.

Modern comparative studies distinguish between a broad and narrow understanding of the legal system. In the broad sense, it is a set of national legal systems that share a common origin of sources of law, basic legal concepts, methods and ways of development. In the narrow sense, it is a national legal system.

Keywords: religious-legal family, philosophical-religious systems, integration processes, national legal system.

Стаття надійшла до редколегії 12 березня 2025 року